
Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

КАПІТУЛА Юлія Вікторівна

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФЦИТУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна (наукова) програма – Публічні фінанси

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка групи ФПФм-21
Капітула Ю. В.

підпис

Науковий керівник: к.е.н., доцент
Сидор І. П.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«_»__20__р.
Завідувач кафедри

Підпис

Тернопіль–2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ.....	7
1.1. Дефіцит бюджету як інструмент державної фінансової політики: теоретична інтерпретація.....	7
1.2. Методи управління дефіцитом бюджету та їх нормативно-правове забезпечення.....	15
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ ТА ДЖЕРЕЛ ЙОГО ПОКРИТТЯ.....	22
2.1. Оцінка рівня дефіциту Державного бюджету України: основні параметри.....	22
2.2. Аналіз показників фінансування дефіциту державного бюджету.....	26
2.3. Боргове навантаження на Державний бюджет України.....	32
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ.....	41
3.1. Зарубіжний досвід управління дефіцитом бюджету та можливість його використання в Україні.....	41
3.2. Шляхи зменшення бюджетного дефіциту в Україні.....	47
Висновки до розділу 3.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стан державного бюджету є найважливішим критерієм економічної ситуації в країні. За допомогою бюджету ми можемо отримати повну інформацію про доходи та витрати країни, а також про можливість фінансування витрат держави на різних рівнях бюджетної системи.

Бюджетний дефіцит є досить складним та непростим явищем, що потребує визначення джерел та методів щодо його покриття. Бюджетний дефіцит виникає, коли уряд витрачає більше коштів, ніж отримує від податків та інших джерел доходів протягом певного фінансового періоду, зазвичай річного. У цьому випадку, різницю між урядовими видатками та доходами покривають за рахунок збору позик або видання додаткової валюти.

Бюджетний дефіцит зазвичай виступає, як негативне явище в економіці, що спричиняє спад виробництва, інфляцію, політичну кризу, зростання боргу, низький рівень життя тощо. Якщо країна динамічно розвивається, раціонально управляє бюджетними коштами та має стійке економічне становище, то в такому випадку дефіцит є навпаки позитивним явищем, він може сприяти зростанню ВВП.

В Україні одна із найактуальніших проблем є дефіцитність державного бюджету. Він зумовлений тим, що наша держава постійно відчуває нестачу коштів вже протягом тривалого проміжку часу та потребує кардинальних змін у проведенні реформ у багатьох сферах, підвищення якості адміністративних та соціальних послуг, покращенні податкової політики та удосконаленні нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу.

Такий важливий аспект, як бюджетний дефіцит у фінансах держави, привернув увагу дослідників, таких як: Ш. Бланкарт, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Дж. Копітца, Д. Рікардо, А. Сміт, В. Танзі, М. Фрідмен та ін.

Серед українських дослідників цього питання велике значення мають праці: В.Д. Базилевич [2], В. Башко [3], С.І. Белей [4], В.М. Геєць [15], Л.

Гладченко [16], Є.О. Громко [18], А. Даниленка [20], Л.П. Довгань [23], О.Я. Колісник [31], Т.А. Коляда [32], Г.В. Кробинець [36], Н.В. Мацедонська [41], І.П. Оченаш [47], Ю. Петленко [50], М.В. Семено [54], Т.В. Семко [55], В.В. Сержанов [56], І.Я. Чугунов [59], Л.Г. Шемаєва [60], С. І. Юрія [61], Л.М. Янів [62], Ф.О. Ярошенко [63] та інших.

Отже, дефіцит виникає тоді, коли сума видатків бюджету перевищує над його доходами за бюджетний період. Він є важливим засобом впливу на соціально-економічний стан держави та інструментом для фінансово-кредитної політики. Головним завданням для бюджетної політики України має стати бездефіцитність бюджету. Тому, існує реальна необхідність визначити причини виникнення бюджетного дефіциту та пошук ефективних способів його подолання.

Мета написання кваліфікаційної роботи полягає у визначенні наявних причин бюджетного дефіциту в Україні та ефективних шляхів щодо його подолання.

Для досягнення поставленої у роботі мети було передбачено визначити такі завдання:

- розкрити економічну сутність бюджетного дефіциту, основ його формування та класифікаційні ознаки;
- вивчити нормативно-правове забезпечення та методи управління дефіцитом бюджету;
- проаналізувати динаміку та стан дефіциту бюджету в Україні;
- виявити основні причини виникнення дефіциту та його вплив на економічну ефективність держави;
- визначити боргове навантаження на Державний бюджет України;
- обґрунтувати найбільш ефективні джерела фінансування дефіциту бюджету;
- проаналізувати можливість використання зарубіжного досвіду управління дефіцитом бюджету;
- визначити основні напрями щодо скорочення бюджетного дефіциту в

Україні.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є причини виникнення, особливості формування та джерела покриття бюджетного дефіциту.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти оптимізації дефіциту державного бюджету та визначення напрямів його мінімізації в Україні.

Методи дослідження. У даній роботі використані різноманітні методи, такі як: абстрактно-логічний метод - для опису поняття дефіциту бюджету; системний метод - для вивчення взаємозв'язків між різними складовими бюджетного процесу та виявлення впливу різних факторів на бюджетний дефіцит; аналітичний метод - для розбору статей витрат та джерел доходів бюджету, визначення їхньої ефективності та виходу на пропозиції щодо оптимізації бюджетних процесів; статистичний аналіз - для оцінки динаміки бюджетного дефіциту у різні періоди, використання фінансових і економічних показників для оцінки ефективності бюджетної політики; порівняння - для аналізу сучасних підходів до управління бюджетним дефіцитом в Україні і в інших країнах; графічні методи - для візуалізації даних щодо динаміки бюджетного дефіциту, формування таблиць, що допомогли краще усвідомити характер проблеми та шляхи її вирішення.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження, які були зроблені під час написання роботи, полягають у розробці дієвих рекомендацій щодо шляхів подолання бюджетного дефіциту. Також було розкрито економічну сутність формування дефіциту бюджету та його основні причини виникнення. Проаналізовано стан бюджетного дефіциту в Україні. Подано пропозиції з врегулювання та зменшення рівня дефіциту бюджету, а саме:

1. Ефективне управління публічними витратами шляхом ретельного аналізу поточних видатків та їх оптимізації з урахуванням пріоритетів.
2. Розробка та впровадження ефективних механізмів податкової політики з метою збільшення надходжень до бюджету.
3. Залучення іноземних інвестицій для стимулювання економічного

зростання та збільшення доходів бюджету.

4. Посилення контролю за борговим фінансуванням держави та його оптимізація з метою зниження фінансового тиску на бюджет.

5. Реформування соціальних програм та підтримка ініціатив, спрямованих на стимулювання приватного сектору для підвищення доходів. Ці заходи можуть сприяти вирішенню проблеми дефіциту бюджету та зменшенню його рівня.

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є нормативні та законодавчі акти, звітні дані Міністерства фінансів України, статті у наукових фахових виданнях, підручники, посібники, монографії, публікації на офіційних сайтах Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у проведенні комплексного аналізу причин виникнення, особливостей формування та напрямів подолання бюджетного дефіциту в Україні.

Апробація результатів дослідження. За результатами цього дослідження було опубліковано тези доповідей на тему «Напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні», «Аналіз впливу дефіциту бюджету на боргову складову фінансової політики України» і «Управління бюджетним дефіцитом: фінансово-правові та процедурні аспекти» (Тернопіль, ЗУНУ, 2023 рік)

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

1.1. Дефіцит бюджету як інструмент державної фінансової політики: теоретична інтерпретація

Найактуальнішою проблемою щодо державного регулювання економічними процесами у державі є наявність стійкого бюджетного дефіциту та розбалансованість фінансових ресурсів в Україні. Вони вказують на зростання суперечностей між збільшенням державних потреб і обмеженими фінансовими ресурсами. Сьогодні немає жодної держави, яка не стикалася би з питаннями виникнення бюджетного дефіциту. Саме тому, ця тема є важливою та дискусійною у сфері державних фінансів.

Бюджет є основним інструментом впливу та регулювання розвитку економіки країни загалом. Згідно Бюджетного кодексу України, бюджет – це «план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної республіки Крим» [7]. Через бюджет держава здійснює єдину фінансову політику по всій території та зосереджує фінансові ресурси в основних сферах економічного і соціального життя країни. Бюджет складається з доходів і витрат, які його формують.

Державний бюджет - це «система грошових відносин, яка виникає між державою і населенням, організаціями, фірмами, підприємствами з метою формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб» [1].

Основним джерелом фінансування діяльності держави є доходи державного бюджету. Це фінансові взаємовідносини, що виникають між державою, громадянами та підприємствами під час утворення централізованого фонду країни, тобто державного бюджету. Вважається, що національний дохід

є головним джерелом доходів бюджету. Усі податкові, неподаткові та інші надходження, що стягуються відповідно до законодавства України (включаючи трансферти, збори за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ), повернення кредитів до бюджету, гроші з державних позик, кошти від приватизації державного майна, повернення бюджетних коштів з депозитів, доходи від продажу / пред'явлення цінних паперів – це все є бюджетними надходженнями.

Головними чинниками формування доходів державного бюджету є: стан розвитку економіки держави, рівень сплати податків і зборів до бюджету та ефективність системи фінансового контролю за сплатою податкових і неподаткових платежів до державного бюджету.

На нашу думку, з метою збільшення доходів державного бюджету потрібно зменшити податкове навантаження на економіку, покращити умови для розвитку виробництва, розширити базу оподаткування та скоротити нелегальний тіньовий обіг.

Видатки бюджету – це «сукупність грошових відносин, які складаються в процесі розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових ресурсів для фінансування основних витрат суспільства» [42]. Тобто, це кошти, виділені на програми та заходи відповідно до планових показників державного бюджету, бюджетні позики, погашення боргу та розподіл бюджетних коштів на депозити, придбання цінних паперів. Видаткова частина бюджету надає повну інформацію про загальні витрати держави за фінансовий рік, тобто визначає показники фінансової діяльності держави [8].

Отже, бюджет є головним та важливим інструментом регулювання процесу економічної діяльності у державі. Він визначає рівень суспільного добробуту та характеризує фінансову ситуацію країни. Існують різні причини виникнення дефіциту бюджету, які мають негативний та позитивний характер.

Для державного бюджету характерні три його стани:

- баланс між доходами і видатками;
- доходи перевищують над видатками;

— видатки перевищують над доходами.

Позитивним явищем є рівновага доходів і видатків. Коли доходи перевищують над видатками, це означає, що держава має економічну і фінансову стабільність. Сьогодні, майже у кожній державі видатки бюджету перевищують його доходи, тобто існує бюджетний дефіцит. Коли розмір бюджетного дефіциту перевищує 3% ВВП, то це призводить до виникнення інфляції та зниження інвестиційної активності. Для покриття дефіциту бюджету використовують державні позики та емісію грошей [57].

Головні причини виникнення бюджетного дефіциту:

- великі витрати, пов'язані з воєнними діями;
- зростання державних витрат у співвідношенні до ВВП;
- скасування довготривалих економічних зв'язків та кризи в економіці;
- політичні дії, які можуть спричинити збільшення податкових ставок або скорочення соціальних видатків;
- невчасне проведення економічних структурних змін;
- зростання тіньового сектору та зменшення доходів, через проблеми в адмініструванні податкових і неподаткових надходжень до бюджету;
- інші об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на економічну й соціальну політику держави.

Щоб позбутися бюджетного дефіциту, держава має здійснювати активні заходи. В першу чергу, це скорочувати витрати бюджету, однак це є один із найскладніших шляхів. Більш реалістичними та ефективними є зміни в податковій та кредитній політиці, які сприяли б оживленню економічного життя, особливо збільшенню виробництва та його продуктивності.

Державний бюджет без дефіциту є необхідним умовою для економічного розвитку держави. У більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 15% до 2% валового внутрішнього продукту, середній світовий рівень становить 4,5%.

Дефіцит має особливі економічні відношення між учасниками суспільного виробництва, які можливі в процесі використання коштів більше

наявних визначених джерел доходів разом із граничними витратами виробництва. Такі засоби створюються за рахунок кредитної та грошової емісії, продажу сертифікатів, облігацій та інших видів цінних паперів. Зазначені дії, які призводять до дефіциту бюджету, вказують, що необхідно розробити чітку програму фінансового маневру економічного потенціалу країни та знайти ефективні джерела для його покриття [19].

Як вже зазначалось, дефіцит бюджету виникає тоді, коли сума видатків бюджету перевищує його доходи. Фактично, це означає, що у бюджеті недостатньо доходів для повного покриття запланованих видатків. Для здійснення бажаного обсягу бюджетних виплат, держава встановлює додаткові джерела фінансування.

Концепцію «здорових фінансів» сформулювали видатні вчені: Адам Сміт, Девід Рікардо, Джон Юм і Джон Стюарт Мілль. Адам Сміт вивчав проблеми взаємозв'язку держави в економічних процесах. Він вважав, якщо «уникати боргове фінансування для непокритих доходами публічних витрат, та стимулювати підприємництво, держава повинна обмежити свої функції лише забезпеченням безпеки, правопорядку та судочинства для зменшення витрат та можливості ринку оптимізувати попит та пропозицію» [68]. Ідеї, висловлені Смітом стосовно балансу бюджету та непомітного зростання державного боргу, залишаються актуальними й сьогодні, оскільки вони призначені, щоб забезпечити фінансову стабільність та підтримати підприємницьку ініціативу для сприяння економічному зростанню.

Ще один великий внесок у вивчення зв'язку між бюджетним дефіцитом, державним боргом та економікою держави зробив Девід Рікардо. Він провів значні дослідження стосовно впливу боргу на поведінку ринкових змін, також розробив теорему еквівалентності Рікардо. Рікардо аргументував еквівалентність між позиковим та фіскальним фінансуванням дефіциту та висловив перевагу фіскальному методу збільшення доходів до бюджету. Вчений також розглянув проблематику боргу з точки зору моралі та етики, зазначаючи, що «зменшення потреб уряду може призвести не лише до

скорочення бюджетних дефіцитів, а й до обмеження неконтрольованих військових витрат, що спричинило би менше воєнних дій у світі» [66].

Схожу думку сформулював і сучасний американський вчений Р. Барро, який сформулював теорему «нейтральності державного боргу». Ця теорема стверджує, що «заміна урядових боргових зобов'язань на поточні податкові платежі взаємно погашає передачу ресурсів від одного покоління до іншого, не порушуючи при цьому параметри відсоткової ставки, обсягу виробництва та рівня цін» [53, с.203].

Джон Кейнс, засновник концепції «дефіцитного фінансування», стверджував, що «державний попит, який фінансується податками та позиками, повинен стимулювати підприємницьку активність та національний дохід, сприяючи зростанню зайнятості» [30]. Теорію державних фінансів почали розглядати в контексті теорії зайнятості та доходів, а фінансова політика стала невід'ємною частиною економічної політики. Одночасно, Кейнс вважав, що грошово-кредитне регулювання є недостатньо ефективним [30].

Ще один погляд на бюджетний дефіцит пов'язаний з концепцією «функціональних фінансів», запропонованою вченим А. Лернером. Він стверджував, що основну концепцію економічної політики уряду, включаючи урядові витрати, оподаткування, державні позики, грошову емісію та зменшення зайвої готівки в обігу, слід реалізовувати незалежно від економічних наслідків цих заходів. Вчений вважав, що основною метою є забезпечення повної зайнятості та забезпечення цінової стабільності. Ці цілі є головними, досягненню яких усі інші аспекти економічної політики мають бути підпорядковані, і до макроекономічної рівноваги може призвести як збалансовані державні фінанси, так і зростаючий бюджетний дефіцит [67].

Професор Савлук М.І. зазначає: «В умовах незбалансованості бюджету уряд стикається з проблемою вишукування джерел фінансування дефіциту державного бюджету. У світовій практиці відомі три методи фінансування дефіциту бюджету: податкове фінансування, боргове фінансування, фінансування шляхом емісії грошей» [19].

Різні погляди на сутність та економічну природу бюджетного дефіциту відображають існуючі розбіжності у концепціях державних фінансів в західній та вітчизняній фінансовій науці.

Щоб дослідити, як бюджетний дефіцит впливає на економічну динаміку, необхідно взяти до уваги його тривалість та стабільність. Якщо термін дефіциту короткий, то вважається, що він ще допустимий, але за умови, що витрати будуть використовуватись на економічні та соціальні програми, які згодом забезпечать зростання продуктивності праці. Збільшення результативності виробництва веде до скорочення бюджетного дефіциту.

В зарубіжній економічній літературі подано три види дефіциту бюджету: «наочно – реальний, структурний та циклічний» [40].

Коли обсяг дефіциту дорівнює загальному доходу від основних податків за вирахуванням на державні закупівлі та трансфертні платежі, тоді виникає науково – реальний дефіцит. У західних країнах під трансфертними платежами мають на увазі фінансові ресурси, що передаються до бюджетів місцевого самоврядування від бюджету центрального уряду, а також із бюджетів територіальних одиниць вищого адміністративного рівня до одиниць нижчого рівня. Майже у всіх країнах формування більшої частини доходів здійснюється за рахунок трансфертів.

Структурний – дефіцит, який виражає різницю між фактичними видатками та доходами, які були отримані в умовах повної зайнятості при наявній системі оподаткування.

Циклічний бюджетний дефіцит – виникає під час спаду економіки, що призводить до скорочення бюджетних доходів. Держава під час цього періоду починає підтримувати сукупний попит, збільшуючи бюджетні видатки. Циклічний дефіцит робить аналіз зміни видатків та надходжень, які виникають через те, що економіка не працює за потенційним обсягом виробництва, а перебуває у стані піднесення чи спаду. Тобто, він є продуктом фіскальної бездіяльності, спричиненим циклічним падінням виробництва.

Циклічний дефіцит виражає собою різницю між фактичним і

структурним дефіцитом. Відмінність між структурним та циклічним дефіцитом полягає у тому, що структурні видатки зазвичай складаються з програм, які запроваджені відповідно до законодавства, а циклічні – пов’язані з податками і видатками, які відразу пристосовуються до стану економіки.

Бюджетний дефіцит може виникнути за різних обставин та мати різні наслідки. Наступними критеріями класифікації бюджетного дефіциту є такі:

1. Залежно від фондів, що є у складі бюджету:

- дефіцит загального фонду бюджету;
- дефіцит спеціального фонду бюджету.

Бюджетний фонд ще поділяється на дефіцит поточного бюджету та дефіцит бюджету розвитку. Коли настає період економічного спаду або кризовий стан, тоді виникає дефіцит поточного бюджету. Вважається, що це вкрай негативне явище. Для фінансування державних капітальних вкладень призначається дефіцит бюджету розвитку. В цьому випадку, «державні позики виступають головними джерелами бюджетних ресурсів» [9].

2. Залежно від напрямку дефіцитного фінансування виділяють:

- активний дефіцит, який сприяє використанню коштів на інвестиції в економіку та сприяє зростанню ВВП. Тобто, він пов’язаний зі зростанням державних капіталовкладень.

- пасивний дефіцит використовується для того, щоб покрити поточні витрати. Він виникає тоді, коли різко знижується курс національної валюти, настає економічний спад, знижується обсяг виробництва та стає джерелом інфляційних процесів в країні.

3. За терміном виникнення:

- плановий дефіцит – уряд його щорічно затверджує у законі про Державний бюджет України. Тобто, він закладений у головному фінансовому плані держави.

- звітний бюджетний дефіцит – «безпосередньо складається у процесі виконання бюджету. Аналіз показників планового та звітного бюджетного дефіциту дає змогу оцінити, чи є бюджетне планування якісне, а також

наскільки ефективна система виконання бюджету» [8].

4. За терміном дії розрізняють:

- тимчасовий бюджетний дефіцит - виникає лише в деякі періоди нестабільної соціально-економічної ситуації в країні. Як правило, він пов'язаний з касовими розривами між доходами і видатками у бюджеті.

- постійний – виникає у довгостроковому періоді.

5. За формою прояву бюджетного дефіциту є:

- відкритий – це дефіцит, який офіційно затверджують щорічно у законі про бюджет, звітності про виконання бюджету та в бюджетній статистиці. Він може бути як плановим, так і звітним;

- прихований бюджетний дефіцит – не визначається офіційно. Він проявляється через високий обсяг доходів держави на плановий рік або через низький рівень бюджетного планування. Різновид прихованого дефіциту є квазіфіскальний бюджетний дефіцит. Він обумовлений квазіфіскальною діяльністю держави. Зазвичай, такі операції проводяться поза межами бюджету. В Україні це проявляється через «постачання певних товарів і послуг за зниженими цінами, які не покривають витрати виробництва та нижчі від звичайних ринкових цін» [10].

6. Залежно від зв'язку бюджетного дефіциту з державним боргом виокремлюють такі види:

- первинний дефіцит – виражає різницю між виплатою відсотків за борг та величиною дефіциту бюджету. Показує, як би змінився бюджетний дефіцит за відсутності витрат на обслуговування боргу.

- операційний – дефіцит державного бюджету за винятком частини відсоткових платежів інфляції з обслуговування державного боргу.

7. Віртуальний бюджетний дефіцит. Це новий вид дефіциту, який почали визначати з 1990-х років, коли досліджували взаємозв'язки між гіперінфляцією та обсягами бюджетних дефіцитів. Сутність його полягає у тому, щоб показати який би був дефіцит бюджету при нульових темпах інфляції та повного фінансування бюджетних видатків уряду в плановому році.

Відомий економіст-неокласик Д. Патінкін провів дослідження поведінки уряду в період високих темпів інфляції та визначив, що «уряд змушений брати такі програми бюджетного фінансування, які були ухвалені парламентом, але вони не будуть відповідати реальним можливостям бюджету. Коли настане період гіперінфляції, то саме через це уряд почне затримувати фінансування бюджетних видатків, щоб потім їх виконати знеціненими грошима. Завдяки бюджетним неплатежам реальний дефіцит стає «віртуальним», або прихованим» [64].

Отже, бюджетний дефіцит є досить важливим та складним явищем, що виникає за різних обставин і здійснює різні наслідки та потребує ефективних методів і джерел щодо його покриття. Бездефіцитний бюджет — об'єктивна вимога економічного розвитку та стабільності держави.

1.2. Методи управління дефіцитом бюджету та їх нормативно-правове забезпечення

Ефективне управління дефіцитом бюджету є критично важливим для фінансової стійкості та ефективного функціонування держави. Питання управління бюджетним дефіцитом можна розглядати в контексті широкого та вузького підходів. У широкому розумінні це означає формування одного з напрямів фінансової політики держави, пов'язаного із забезпеченням тенденцій економічного росту та макроекономічної стійкості. Тобто, бюджетний дефіцит охоплює більш широкі економічні та соціальні наслідки, що виникають в результаті збільшення боргу та невідповідності між доходами та видатками уряду. Він впливає на фінансовий ринок, стан національної валюти, економічне зростання, рівень безробіття, інфляцію, а також загальну стабільність економіки та фінансів країни. У вузькому розумінні бюджетний дефіцит визначається як різниця між урядовими видатками та доходами в бюджеті протягом певного фінансового періоду, зазвичай річного. Тобто, це ситуація, коли уряд витрачає більше коштів, ніж отримує від податків та інших джерел

доходів. Вузьке визначення бюджетного дефіциту фокусується на конкретних фінансових показниках та числах.

Ефективність управління бюджетним дефіцитом залежить від розміру та складності виконання завдань, цілей та методів, які можна умовно розділити на дві групи (рис. 1.1):

- управління бюджетним дефіцитом як складова стратегічного управління державними фінансами;
- управління бюджетним дефіцитом як система заходів щодо

збалансування бюджету [9].

Рис. 1.1. Управління бюджетним дефіцитом [9]

Методи управління дефіцитом бюджету є вагомим інструментом для забезпечення ефективності функціонування бюджету держави та забезпечення

фінансової стабільності країни. Управління бюджетним дефіцитом – це унікальний вид діяльності щодо формування, збалансування, фінансування та регулювання державного бюджету з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та досягнення поставлених цілей державою.

Комплексне нормативно-правове забезпечення використовується для розробки та реалізації методів, що дозволять скоротити дефіцит та збалансувати надходження та витрати до бюджету.

Основними методами для врегулювання бюджетного дефіциту є:

1. Податкова політика. Держава може підвищити ставки податків забезпечуючи зростання обсягу податкових надходжень. Коли доходи держави збільшаться, то буде скорочуватись дефіцит бюджету. Загалом цей метод може запроваджуватися змінами до Податкового і Бюджетного кодексів України.

2. Управління витратами. Для збалансування державного бюджету можна скоротити та раціоналізувати витрати державного бюджету. Зменшення витрат можна досягнути через прийняття бюджетних обмежень, скорочення видатків соціального призначення, соціального забезпечення, раціоналізацію закупівель держави тощо.

3. Фінансова або кредитна політика. Для фінансування бюджетного дефіциту застосовують інфляційні та не інфляційні джерела. Не інфляційні джерела здійснюються через позики на зовнішньому та внутрішньому фінансовому ринку та з використанням залишку коштів бюджету. Внутрішні позики – це позики, які здійснюються шляхом продажу державних цінних паперів або кредитом в банку. Позики, які були використані державними органами від управління іншої країни, щоб зменшити дефіцит бюджету чи для залучення інших державних програм називається зовнішньою позикою. До нормативно-правового забезпечення відносять прийняття законів, які регулюють державний борг та умови використання обсягів позик.

4. Економічна реформа. Для скорочення дефіциту можна здійснити реформи, які будуть стимулювати зростання економіки, приваблювати інвестиції та підвищувати платоспроможність.

Отже, основними методами управління дефіциту бюджету мають полягати у скороченні видатків бюджету, збільшення його доходів, залучення інвестицій та приватизація державного майна.

В Україні нормативно-правове забезпечення бюджетного дефіциту є важливим елементом фінансової системи країни. Правові норми та положення, які регулюють цю проблему, визначають механізми формування та управління бюджетним дефіцитом.

Система правового регулювання управління бюджетним дефіцитом має складну структуру, оскільки залежить від повноважень окремих державних органів у процесі ухвалення фінансових рішень щодо збалансування бюджету та оптимізації джерел його фінансування, а також від пріоритетності нормативних актів, що приймаються органами державної влади та управління.

Перегляд розміру бюджетного дефіциту та його затвердження при формуванні бюджету в Україні, встановлення максимальних розмірів та регулювання бюджетної збалансованості, визначення джерел фінансування та умов, механізмів і процедур реалізації державних позикових зобов'язань у межах встановлених обмежень, регулюються законами та нормативно-правовими актами (рис. 1.2): Конституція України, Бюджетний кодекс України, закони України про Державний бюджет України, Закон України «Про Національний банк України», Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», постанови Верховної Ради України, розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів України та інші [9].

Одним з основних нормативно-правових актів, що регулює питання бюджетного дефіциту, є Бюджетний кодекс України. Цей документ встановлює законодавчу базу для формування, використання та контролю за бюджетними коштами. Він визначає порядок покриття бюджетного дефіциту шляхом залучення позик, умови їх використання та обсяги, а також встановлює правила недопущення надмірного збільшення державного боргу.

Крім цього, Україна має ряд законів та постанов Кабінету Міністрів, які регулюють бюджетний процес та управління державними фінансами. Зокрема,

це Закон «Про Державний бюджет України», який визначає обсяг видатків та доходів державного бюджету, а також умови формування та використання бюджетного дефіциту.

Для управління процесом формування та використання бюджетного дефіциту в Україні важливу роль відіграє Національний банк України, який відповідає за моніторинг грошового ринку та управління державним боргом. Законодавчі акти також регулюють умови і обсяги залучення внутрішніх та

Конституція України	Встановлює основні принципи та структуру правового забезпечення взаємовідносин в сфері бюджету
Бюджетний кодекс України	Встановлює основні фінансово-правові та процедурні принципи управління дефіцитом бюджету.
Закон про Державний бюджет України	Містить регулювання щодо максимальних розмірів дефіциту, державного бюджету та планового запозичення, способи залучання нових позик, а також можливі заходи з управління бюджетним дефіцитом та державним боргом.
Закон про Національний банк України	Запроваджує заборону на видання прямих кредитів у гривнях, а також в іноземних валютах для фінансування розходів державного бюджету.
Закон про цінні папери та фондовий ринок	Встановлює типи та загальні правила випуску державних облігацій для забезпечення фінансування бюджету.
Постанови Верховної Ради України	Містить рекомендації щодо максимального розміру дефіциту у відсотках від ВВП, показників державних запозичень для фінансування бюджету тощо.
Накази Міністерства фінансів України	Встановлюють порядок планування ключових показників проекту державного бюджету та питання урядового боргу.

зовнішніх джерел фінансування бюджетного дефіциту.

Рис. 1.2. Нормативно-правове забезпечення процесу управління бюджетним дефіцитом в Україні [9]

Узагальнюючи питання щодо нормативно-правового забезпечення бюджетного дефіциту в Україні, слід відмітити що воно є комплексним та враховує різні аспекти фінансової системи країни. Це включає в себе законодавчі акти, які регулюють умови формування та використання бюджетного дефіциту, а також встановлюють механізми контролю та управління цим фінансовим показником.

Висновки до розділу 1

Таким чином можна сказати, що виникнення та формування бюджетного дефіциту є важливими та складними економічними процесами, які показують фінансову нестабільність держави. Бюджетний дефіцит може мати різні причини виникнення та мати негативний і позитивний характер. На практиці дефіцит бюджету, здебільшого, має негативний характер, тому що він призводить до кризових ситуацій, зростання боргу, спричиняє низький рівень життя та створює політичну кризу.

За умови, коли країна стабільно розвивається, раціонально використовує кошти бюджету, то в такому випадку дефіцит є позитивним явищем, який спричинить зростання ВВП та може бути стимулом для розвитку економіки в державі. Найголовніша причина виникнення дефіциту є незбалансованість видатків та доходів бюджету. Згідно з цим, можна виділити такі загальні фактори, що впливають на формування бюджетного дефіциту, як:

- неефективна система оподаткування фінансових результатів підприємницької діяльності;
- циклічні коливання в економіці країни;
- виникнення надзвичайних ситуацій;
- низький рівень ВВП, що призводить до низького обсягу доходів бюджету;
- високі витрати на субсидії різним галузям економіки;

- некомпетентність управлінської діяльності держави;
- слабкий фінансовий контроль над цільовим використанням бюджетних коштів з боку держави;
- низький рівень життя населення та його соціального забезпечення;
- інфляція;
- воєнний стан країни;
- невчасне проведення структурних реформ в економіці країни тощо.

Для вирішення проблеми бюджетного дефіциту потрібен комплексний підхід та ефективні дії, що включатимуть раціональне управління витратами, підтримку зростання економіки та інвестицій, оптимізацію податкової політики, а також боротьбу з корупцією.

Важливим завданням держави є управління бюджетним дефіцитом через значний вплив на стабільність та розвиток економіки держави. Є такі інструменти управління дефіцитом бюджету, як: податкова політика, управління витратами, фінансова або кредитна політика та економічна реформа. Нормативно-правове забезпечення для даних методів здійснюється на основі законодавчого регулювання та проведення бюджетних реформ.

РОЗДІЛ 2.

МОНІТОРИНГ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ ТА ДЖЕРЕЛ ЙОГО ПОКРИТТЯ

2.1. Оцінка рівня дефіциту Державного бюджету України: основні параметри

Важливим критерієм фінансової стійкості країни є оцінка бюджетного дефіциту. Саме бюджетний дефіцит вважається головним показником, що характеризує стан економіки країни, як фінансовий план держави. Державний бюджет показує інформацію про рівновагу між витратами та доходами, а коли витрати більші, ніж надходження, тоді виникає дефіцит. Щоб оцінити рівень дефіциту в Україні потрібно розглянути параметри, які впливають на фінансовий стан країни.

Величина державних доходів до якої відносять податкові та неподаткові надходження, позабюджетні фонди та інші джерела доходів, вважаються головним параметром для оцінки рівня дефіциту бюджету. Аналіз обсягу доходів дає зрозуміти можливість фінансування соціальних виплат та бюджетних програм.

Наступним параметром є рівень витрат держави, до яких відносять видатки на освіту, соціальний захист, охорону здоров'я, інфраструктуру та інші сфери. Така оцінка дає зрозуміти ефективність використання бюджетних коштів на найбільш потрібні сфери.

Третім параметром є рівень державного боргу. Згідно з Бюджетним кодексом України, державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з поверненням отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення. Якщо, гранична величина боргу зростає, то КМУ мають здійснити дії, які зменшать суму державного боргу до встановленої величини. Щоб зрозуміти фінансовий стан країни та її здатність виплачувати зобов'язання оцінюють витрати на

обслуговування обсягу та структуру боргу.

Четвертим параметром є розвиток економіки. Скоригувати дефіцит допомагає збільшення податкових надходжень, через зростання ВВП та надходжень громадян. Дуже важливим фактором є стимулювання розвитку економіки та підтримувати підприємництво та інвестиції для забезпечення стабільного зростання доходів держави.

Через тривалі політичні та економічні кризи, а також через воєнні дії, корупцію, які є чинниками впливу зменшення надходжень, держаний бюджет України тривалий час перебуває у дефіциті. Бюджетний дефіцит у допустимих межах не є загрозливим, якщо економіка розвивається стабільно та динамічно. Правда, в цьому випадку сума коштів, яку отримала держава в борг, не повинна перекладатись на платників податків, щоб було скорочення соціальних програм.

Основні причин виникнення дефіциту державного бюджету в Україні за останні роки можна віднести:

- великі витрати, пов'язані з воєнними діями;
- збільшення видатків для боротьби з коронавірусом;
- велика частина «тіньової економіки»;
- неефективна податкова система;
- низький рівень життя більшої частини населення;
- зниження виробництва, ефективності функціонування галузей економіки й підприємств;
- недосконалу систему соціальних та економічних пільг;
- низький рівень бюджетного планування;
- недосконалість і часту зміну законодавства;
- необґрунтовано великі витрати бюджетних коштів на фінансування деяких сфер (державного управління, законодавчої та виконавчої влади тощо) [62].

Нижче наведені показники бюджетного дефіциту України (див. табл. 2.1.)

Таблиця 2.1

Динаміка доходів, видатків, дефіцитності бюджету та % дефіциту до

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи	998,3	1076,0	1297,0	1787,4	2672,0
Видатки	1072,9	1288,0	1490,3	2705,4	4014,4
Дефіцит бюджету	-78,1	-217,1	-198,0	-915,0	-1333,1
% до ВВП	1,96	5,18	3,63	17,62	20,4

ВВП за 2019-2023 рр., млрд. грн.

Примітка. Складено автором за даними джерела [28]

Дані, представлені у таблиці 2.1 дають можливість зробити висновок, що сума видатків державного бюджету за період 2019-2023 рр. значно перевищує його доходи. Можна спостерігати, що з кожним роком видатки динамічно зростають, а отже дефіцит також наростає. Світова практика показує, якщо співвідношення показника бюджетного дефіциту до ВВП не перевищує 3%, то слід вважати, що він не несе негативного впливу на економіку. Отже, згідно таблиці, в Україні 2019 р. та 2021 року дефіцит не справляв негативного впливу на економіку країни.

Варто відмітити, що у 2020 році бюджетний дефіцит значно збільшився порівняно з минулим роком, він становив 217,1 млрд.грн., а у 2019 році - 78,1 млрд.грн. Основною причиною підвищення дефіциту стала коронавірусна пандемія, яка швидко сповільнила економічний розвиток. Держава фінансувала заходи і програми боротьби з ковід 19 за рахунок коштів спеціальних фондів, призначених для боротьби з хворобою.

Значне збільшення видатків спостерігаємо з 2022 року. Ключовим фактором цього стало вторгнення росії на наші землі. Воєнні дії спричинили масштабні втрати населення та економіки. Всі галузі нашої країни зазнали великих втрат. Обсяг витрат та руйнувань в Україні станом на 2023 рік становить 152 млрд. дол. США, а для відбудови та відновлення знадобиться більше 486 млрд. дол. США, згідно оцінки Світового банку [69].

Саме у 2023 році спостерігається перевищення видатків над доходами

майже вдвічі. До загального та спеціального фонду державного бюджету України у 2023 році надійшло 2672,0 млн. грн. податків, зборів та інших платежів, а видатки становили – 4014,4 млн. грн. Вперше за всю історію незалежності в Україні дефіцит 2023 році перевищив 20% обсягу ВВП.

Наслідки бюджетного дефіциту можуть мати позитивний характер або негативний, або взагалі їх не може бути. До позитивних наслідків можна віднести політику дефіцитного фінансування. У разі спаду виробництва держава починає витратити більше грошей, ніж отримувати, це призводить до збільшення попиту та купівельної спроможності населення. Підприємці починають більше продавати, споживачі – більше купувати. Таким чином, скорочується безробіття та збільшуються обсяги виробництва [24].

Зростання дефіциту бюджету призводить до посилення інфляційних процесів у державі, кризи фінансування та грошової системи. Також дефіцит є причиною послаблення працездатності, зменшення ефективності системи оподаткування, обумовлює економічний спад тощо.

До негативних економічно-соціальних наслідків дефіциту можна віднести:

- катастрофічне зменшення обсягу ВВП, обсягу державного і місцевого бюджету;
- погіршення фінансових результатів підприємницької діяльності, внаслідок збільшення заборгованості та зменшення доходів;
- інфляційні процеси, збільшення цін на товари та послуги;
- зростання обсягу державного боргу та витрат на обслуговування і його погашення;
- втрати державних коштів на непередумані пільги;
- падіння економіки та податковий тиск;
- збільшення курсу валют на міжнародному ринку;
- зниження інвестиційної діяльності тощо [32].

Якщо країна динамічно розвивається, раціонально управляє бюджетними коштами та має стійке економічне становище, то в такому випадку дефіцит є навпаки позитивним явищем, він може сприяти зростанню ВВП.

Отже, проаналізувавши дані доходу та видатків бюджету за 2019-2023 роки, можна зробити висновок, що бюджетний дефіцит з кожним роком має тенденції до збільшення. На сьогоднішній день більшу частину коштів держава виділяє на безпеку та оборону і на соціальні сфери.

Дефіцит бюджету обсягом до 3% ВВП може справляти позитивний вплив на економіку країни. Дефіцит може виступати, як додатковим стимулом для соціально-економічного розвитку держави. Вважають, що його можуть використовувати для пошуку ефективних напрямів раціонального розпорядження бюджетними коштами, збільшення бюджетної дисципліни та спонукати до зростання доходів у майбутньому.

2.2. Аналіз показників фінансування дефіциту державного бюджету

Державний бюджет відіграє ключову роль у економічному розвитку країни та забезпеченні соціального благополуччя громадян. Однак дефіцит у державному бюджеті може виникати внаслідок різноманітних обставин, таких як нестабільність економічних умов, вищі витрати, ніж прибутки та проведення соціальних програм. Отже, важливо аналізувати показники фінансування дефіциту державного бюджету для забезпечення фінансової стабільності країни.

Для української економіки питання бюджетного дефіциту набуло особливої актуальності з початком військових дій на всій території країни. Це спричинило різке збільшення витрат на оборону та соціальні сфери, скорочення бюджетних надходжень через масовий виїзд працездатного населення за кордон, а також часткове припинення виробничої діяльності підприємств та анексію понад 20% території.

Існує поділ джерел фінансування дефіциту бюджету на емісійні та неемісійні залежно від способу їх залучення (рис. 2.1). Емісійні джерела

фінансування передбачають випуск державних цінних паперів із наступним їх розміщенням на ринку. Неемісійні джерела включають отримання кредитів від міжнародних фінансових установ, продаж державного майна та інші надходження, які не пов'язані з емісією цінних паперів.

Рис. 2.1. Джерела фінансування бюджетного дефіциту [9]

Згідно з Бюджетним Кодексом, джерелами фінансування дефіциту бюджету є: грошові кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень; кошти від приватизації державного майна (включаючи інші доходи, пов'язані з процесом приватизації) – щодо державного бюджету; повернення бюджетних коштів з депозитів, грошові надходження внаслідок продажу/викупу цінних паперів; вільний залишок бюджетних коштів. Проте, емісійні кошти Центрального Банку не є основним джерелом фінансування державного бюджетного дефіциту [7].

Зовнішнє запозичення включає в себе залучення фінансових ресурсів з-поза кордону, часто шляхом випуску урядових облігацій або отримання кредитів від міжнародних фінансових установ та іноземних урядів. Однією з головних переваг зовнішнього запозичення є можливість отримання великих

сум грошей за вигідними для уряду умовами, що може допомогти у вирішенні бюджетних проблем. Однак, це також супроводжується ризиками валютних коливань та високими відсотковими ставками, а також може заборонити державі діяти самостійно у веденні своєї фінансової політики.

З іншого боку, внутрішнє запозичення передбачає залучення коштів в межах країни через продаж урядових облігацій та цінних паперів і випуск та обіг внутрішніх кредитів. Однією з важливих переваг внутрішнього запозичення є те, що воно зменшує ризик валютних коливань, оскільки усі угоди проводяться в національній валюті. Внутрішнє запозичення також може мати більш низькі відсоткові ставки порівняно з міжнародними ринками, але при цьому все ще залишається висока залежність від національних фінансових ресурсів.

Кошти від приватизації державного майна є одним із важливих джерел фінансування дефіциту бюджету. Приватизація державного майна означає передачу підприємств, установ та інших активів з державної власності в приватні руки через їх продаж або приватизацію. Це дозволяє державі отримати значні кошти, які можуть бути використані для покриття бюджетних витрат та зменшення дефіциту бюджету.

Приватизація державного майна має декілька переваг для економіки країни. По-перше, вона може стимулювати конкуренцію та підвищити продуктивність підприємств, які потрапляють у приватні руки. По-друге, це може принести нові інвестиції та технології, які сприяють розвитку підприємств та створенню нових робочих місць. По-третє, це дозволяє державі скоротити свої фінансові зобов'язання, покрити бюджетний дефіцит та використати кошти для інших соціально-економічних потреб.

Проте приватизація державного майна також має свої недоліки. Наприклад, вона може призвести до контролю над ключовими галузями економіки чи ресурсами в обмеженому колі осіб, що може призвести до монополізації ринку та виникнення інших проблем. Також важливо

забезпечити, щоб приватизація була проведена чесно та прозоро, без корупційних схем та угод на користь окремих бізнес-структур чи осіб.

Україна використовує повернення бюджетних коштів з депозитів та грошові надходження внаслідок продажу/викупу цінних паперів як важливі джерела фінансування бюджетного дефіциту та забезпечення стабільності фінансів.

Щодо повернення бюджетних коштів з депозитів, уряд України може розміщувати бюджетні кошти в українських комерційних банках та інших фінансових установах для забезпечення їхньої безпеки та отримання доходів від відсотків. Повернення цих коштів може відбутися через закінчення строку депозиту або в разі необхідності доступу до цих коштів для покриття поточних бюджетних витрат.

Грошові надходження внаслідок продажу або викупу цінних паперів є ще одним важливим джерелом фінансування бюджетного дефіциту. Уряд може випускати цінні папери, такі як облігації, на фінансових ринках з метою залучення додаткових коштів. Якщо уряд має потребу у додатковому фінансуванні через бюджетний дефіцит, він може продавати ці цінні папери приватним інвесторам, отримуючи від них грошові кошти, які можуть бути направлені на покриття дефіциту.

Вільний залишок бюджетних коштів ще є одним з важливих джерел фінансування бюджетного дефіциту, що виникає у тих випадках, коли уряд зберігає більше коштів, ніж необхідно для покриття невідкладних витрат та резервного фонду. Цей вільний залишок може бути використаний для покриття бюджетного дефіциту - розриву між доходами та видатками, що виникає, коли уряд витрачає більше, ніж збирає податків та отримує інші доходи.

Використання вільного залишку бюджетних коштів для покриття бюджетного дефіциту має кілька переваг. По-перше, воно дозволяє уникнути займання коштів або випуску додаткових державних цінних паперів, що може призвести до зростання державного боргу. Крім того, використання вільного залишку може уникнути необхідності збільшення податків або скорочення

видатків, що може негативно вплинути на економіку та соціальний розвиток країни.

Проте, необхідно бути уважним при використанні вільного залишку, оскільки це може призвести до нестабільності бюджету у майбутньому. Також

№	Джерело	Характеристика
1	Емісійне фінансування дефіциту	Пряме фінансування центральними банками урядів. Не має ринкових ознак та призводить до зростання інфляції у країні.
2	Податкові джерела покриття дефіциту	Сутність цього джерела полягає у різкому поточному збільшенні ставок податків для нарощення частки податкових надходжень. Може спричинити спад економічної активності та сприяти збільшенню частки тіньової економіки
3	Продаж бюджетних активів	Залучення фінансування за рахунок продажу належних державі матеріальних та нематеріальних активів
4	Внутрішні позики держави	Розміщення державних цінних паперів, номінованих у національній валюті; бюджетні кредити; кредити, надані кредитними організаціями.
5	Зовнішні позики держави	Розміщення державних боргових цінних паперів у іноземній валюті або у національній валюті на зовнішньому ринку; надання кредитів іноземними державами та міжнародними фінансово-кредитними установами.
6	Безоплатна допомога	Безоплатне та безповоротне отримання допомоги у форс-мажорних обставинах від міжнародних установ чи урядів інших держав.

важливо забезпечити прозоре та ефективне управління цими коштами з метою запобігання їх недоцільному використанню чи корупційним схемам [7].

Таблиця 2.2.

Основні джерела покриття бюджетного дефіциту в Україні [11.с.86]

Міністерство фінансів України, як центральний орган виконавчої влади, не лише розробляє проект бюджету, але й відповідає за контроль за його виконанням. Під час укладання бюджету визначаються не лише планові показники бюджетного дефіциту, але й планові джерела фінансування дефіциту, які повинні збігатися з чинним законодавством. Основні джерела покриття бюджетного дефіциту в Україні наведено в таблиці 2.2.

Структури державного управління здійснюють формування бюджетної політики таким чином, що основним джерелом фінансування дефіциту бюджету є запозичення. Держава може залучати кошти шляхом запозичення, яке здійснюється на внутрішньому та зовнішньому ринках кредитного капіталу.

Вид фінансування	2019	2020	2021	2022	2023
Фінансування за борговими функціями	80 483,9	244 206,2	177 113,6	860 529,7	1 268 585,0
Запозичення	425 696,4	638 720,0	618 198,8	1 309 094,0	1 703 940,8
- зовнішні запозичення	79 788,2	249 540,6	208 144,1	612 197,8	1 151 353,1
- внутрішні запозичення	345 908,2	389 179,4	410 054,7	696 896,2	552 587,6
Погашення	-345 212,5	-385 509,3	-441 085,2	-448 564,3	-436 494,5
- зовнішні погашення	- 83 799,9	-145 642,5	-97 595,5	-46 634,4	-66 707,6
- внутрішні погашення	- 261 412,6	-239 866,8	-343 489,7	-401 929,9	-369 786,9
Коригування	-	-9 004,4	-	-	1 138,7
Надходження від приватизації державного майна	549,5	2 248,1	5 097,8	1 712,0	3 154,4
Фінансування за активними операціями	- 2 983,9	- 29 358,3	15 725,9	52 459,9	61 371,2
Загальне фінансування	78 049,5	217 096,1	197 937,4	914 701,7	1 333 110,7

Таблиця 2.3.

**Показники фінансування дефіциту державного бюджету за типом
боргового зобов'язання у період 2019-2023 рр., млн. грн.**

Примітка. Складено автором за даними джерела [21]

Отже, аналізуючи таблицю 2.3., можна зазначити, що основним джерелом фінансових ресурсів для покриття дефіциту є внутрішні та зовнішні позики. У 2020 році запозичення становили 638 720,0 млн.грн., а у 2021 році - 618 198,8 млн.грн., що на 20 521,2 млн.грн менше, ніж у попередньому році. Починаючи з 2022 року бачимо значне збільшення запозичень. Крім того, додатковим

джерелом покриття дефіциту були надходження від приватизації державного майна. У 2021 році вони становили 5 097,8 млн. грн.

Незалежно від джерела фінансування, важливо збалансувати його ефективність та можливі наслідки для економіки та соціально-економічної ситуації країни. Також, важливим є аналіз структури і характеру витрат бюджетних коштів. Дефіцит бюджету може бути пов'язаний із зростанням витрат на соціальні програми, інфраструктуру та інші сфери. Важливо оцінювати, чи такі ресурси спрямовані до сфер, які сприятимуть розвитку економіки та соціальній стабільності. Також, важливим аспектом є вплив дефіциту бюджету на економічну та соціальну ситуацію в країні. Підвищення дефіциту може призвести до збільшення інфляції, податкове навантаження може негативно позначитися на бізнес-середовищі та здатність держави забезпечувати соціальні програми. В цілому, аналіз показників фінансування дефіциту державного бюджету дозволяє виявити проблемні аспекти в управлінні бюджетом та спрямувати зусилля на забезпечення фінансової стійкості країни. Результати такого аналізу можуть стати основою для прийняття рішень з вдосконалення ефективності управління фінансами, а також для розробки та впровадження нових економічних стратегій.

2.3. Боргове навантаження на Державний бюджет України

Державний борг став однією з найбільших фінансових проблем для України в останні десятиліття. Величина боргу постійно зростає, створюючи потенційні загрози для фінансової стабільності країни та її економічного розвитку. Важливим аспектом цієї проблеми є боргове навантаження на державний бюджет України і його вплив на соціально-економічну ситуацію в країні.

Згідно з Бюджетним кодексом України, державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з поверненням отриманих та непогашених

кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [7].

Важливо визначити фактори, які впливають на формування та зростання державного боргу, оскільки це є важливою складовою економічної політики та фінансової стійкості країни. Н.В. Зражевська поділяє ці фактори на групи, такі як економічні, бюджетні та фінансові, які можуть бути визначальними у формуванні державного боргу [27]:

- економічні фактори включають в себе такі аспекти, як структурні дефіцити у економічній системі, незбалансованість у платіжному балансі, та динаміку економічного зростання. Низький рівень економічного зростання та непродуктивність господарської діяльності можуть призводити до зменшення державних доходів та збільшення боргових зобов'язань.

- бюджетні фактори включають в себе надмірне споживання та зниження податкових надходжень в порівнянні з витратами, а також витрати на соціальні програми та інфраструктурні проекти. Наприклад, надмірні соціальні витрати, амортизація фіскальних надходжень або невдалі податкові політики можуть сприяти зростанню боргу.

- фінансові фактори включають в себе зовнішні боргові зобов'язання, внутрішню та зовнішню облігації та кредити, стан фінансового ринку та інші аспекти, які можуть вплинути на рівень державного боргу.

В.В. Панченко вважає, що чинники формування державного боргу можна поділити на зовнішні та внутрішні [49]:

- зовнішні чинники формування державного боргу зазвичай пов'язані з зовнішніми позиками, кредитами та іншими зобов'язаннями перед міжнародними кредиторами та фінансовими установами.

- внутрішні чинники формування державного боргу, зазвичай, включають фактори, пов'язані з внутрішньою фінансовою та податковою політикою країни. Надмірне споживання, соціальні витрати, низький рівень податкових надходжень, а також бюджетний дефіцит можуть призводити до виникнення внутрішнього боргу.

Науковець Г.В. Кучер вказав на те, що ефективність функціонування системи управління державним боргом залежить від ряду факторів, які впливають на вирішення поточних і стратегічних завдань [38].

По-перше, до таких факторів слід віднести макроекономічну стабільність. Стан економіки країни, рівень інфляції, дохід мешканців, ріст ВВП - усе це має велике значення, оскільки від цих показників залежить навантаження боргу на загальні державні фінанси.

Крім того, це також включає фінансову стійкість країни. Стійкість фінансової системи та надійність кредитних рейтингів грають важливу роль в управлінні державним боргом та у здійсненні боргової політики.

Також до цих факторів варто віднести раціональне використання бюджетних коштів та фінансових ресурсів, а також підвищення прозорості у фінансових операціях.

Державний борг включає усі невикопані зобов'язання держави перед фізичними та юридичними особами, іноземними країнами, банками, міжнародними організаціями тощо, які існують на певний момент часу.

Спочатку важливо визначити, що саме становить собою боргове навантаження. Це відношення суми усього державного боргу до валового внутрішнього продукту країни. Боргове навантаження може викликати ряд проблем для державного бюджету.

Перш за все, зростання обслуговування боргу може займати все більшу частку бюджетних коштів, що може призвести до зменшення видатків на соціальні програми, освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру.

Другим важливим аспектом є високий рівень боргового навантаження, яке може впливати на економічну стійкість країни. Зростання державного боргу може призвести до збільшення ризику фінансових криз та нестабільності у фінансовій системі. Це може також мати негативний вплив на курс національної валюти та інфляцію, що в свою чергу може позначитися на покупній силі населення та загальному економічному розвитку країни.

Одним з можливих рішень для зменшення боргового навантаження є впровадження фінансових реформ та політичних заходів для зменшення дефіциту бюджету та раціоналізації управління державними фінансами. Також, боргове навантаження може бути зменшене шляхом розвитку ефективної економіки, стимулювання інвестицій та розвитку підприємництва.

Згідно з критерієм ринку запозичень, державний борг поділяється на внутрішні та зовнішні запозичення. Внутрішні запозичення включають у себе усі позики, які уряд отримує у власній країні шляхом продажу облігацій, цінних паперів або звернення до внутрішніх банків та фінансових установ. Це є ефективним засобом фінансування витрат уряду та реалізації проектів розвитку. Внутрішні запозичення також можуть допомогти у контролі внутрішнього боргу та зменшенні ризику валютних коливань. Зовнішні запозичення включають у себе усі позики, які уряд отримує від міжнародних фінансових установ, іноземних урядів, або шляхом випуску зовнішніх облігацій. Це надає можливість країні залучати фінансові ресурси з-за кордону та реалізувати великі інфраструктурні та розвиткові проекти, які потребують значних інвестицій.

Позитивна роль зовнішнього боргу, перш за все полягає у зовнішніх позиках, які можуть бути використані для фінансування важливих інфраструктурних та розвиткових проектів. Це може збільшити виробничий потенціал країни, покращити інфраструктуру та створити нові можливості для бізнесу. Також, зовнішні інвестиції можуть допомогти у підтримці стійкого економічного зростання та створенні нових робочих місць.

Однак, зовнішній борг також може мати негативне вплив на країну. Наприклад, великий обсяг зовнішнього боргу може призвести до збільшення середньорічної виписки на сплату відсотків та погашення основної суми боргу. Це може призвести до зменшення бюджетних видатків на соціальні та економічні потреби, такі як охорона здоров'я та освіта. Крім того, велика залежність від зовнішнього кредиту може зробити країну вразливою до змін у світовому фінансовому ринку та валютних коливань [7].

У зв'язку з ускладненням проблеми державного боргу в українській економіці, що спричинене агресією росії, важливе забезпечення стійкості державного боргу країни. Для оцінки стійкості державного боргу використовуються показники: показники рівня, структури та динаміки державного боргу; показники обслуговування державного боргу; показники чинників державного боргу; показники прогнозу боргових навантажень [43].

Ефективне управління державним боргом є ключовим аспектом фінансової стабільності та важливим інструментом забезпечення економічного розвитку держави. Для досягнення цієї мети необхідно використовувати комплексний підхід, включаючи стратегічне планування, раціональне управління фінансовими ресурсами, контроль за борговим навантаженням та раціональне використання зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування [43].

По-перше, стратегічне планування грає ключову роль у управлінні державним боргом. Це включає аналіз фінансових потреб держави на макрорівні, урахування показників економічного зростання та структурних реформ, а також планування оптимальних стратегій фінансування.

По-друге, раціональне управління фінансовими ресурсами вимагає від уряду компетентності в управлінні бюджетом, контролю над державними видатками та оптимізації державних програм.

По-третє, контроль за борговим навантаженням полягає в підтриманні раціонального співвідношення між рівнем боргу та обсягом економічного виробництва. Це включає моніторинг динаміки зростання державного боргу, його структури та обслуговування.

По-четверте, раціональне використання зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування, враховуючи ризики та вартості фінансування, також є важливим аспектом управління державним боргом.

Згідно з Бюджетним кодексом України, встановлено, що загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу станом на кінець року повинен складати не більше 60% річної номінальної суми ВВП (валового внутрішнього продукту) України [7] . Однак, за особливих умов (введення

воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції) дані обмеження не застосовуються, і державний бюджет може залучати будь-яку необхідну суму на борговій основі.

Державний борг сам по собі не є шкідливим та небезпечним для країни та суспільства. Важливою є не лише величина заборгованості у відсотках до ВВП, а й його структура, вартість залучення та способи використання. Показники державного та гарантованого державою боргу України зображено у таблиці 2.4.

Роки	Державний та гарантований борг	Зовнішній борг	Внутрішній борг	Валовий внутрішній продукт	Державний борг/ВВП
	млн. грн	млн. грн.	млн. грн	млн. грн	%
2019	1 998 275	1 159 222	839 054	3 974 564	50,3
2020	2 551 936	1 518 935	1 033 001	4 194 102	60,8
2021	2 671 828	1 560 230	1 111 598	5 459 574	48,9
2022	4 071 683	2 610 946	1 460 738	5 191 028	78,4
2023	5 519 484	3 862 988	1 656 496	5 518 062	100,0

Таблиця 2.4.

Показники державного та гарантованого державою боргу України за період 2019-2023 років

Примітка. Складено автором за даними джерела [28]

У 2019-2021 роках рівень боргу не був шкідливий та небезпечний для держави. У 2020 році спостерігаємо збільшення державного боргу, він становив 60,8%. Причиною такого збільшення стала пандемія COVID-19 та пов'язані з нею економічні виклики, які призвели до значних видатків бюджету у зв'язку з впровадженням соціальних програм підтримки населення та підприємств, а також до збільшення видатків на охорону здоров'я і безпеку. Ці видатки потребували залучення додаткового фінансування, що вплинуло на збільшення державного боргу [51].

Значне збільшення боргу спостерігаємо у 2022 році. Основна причина цього стало повномасштабне вторгнення росії на територію України, що спричинило великі витрати на оборону та військові операції, які збільшили державний борг.

На разі, Україні необхідне значне залучення зовнішнього фінансування через складну економічну ситуацію та потреби у великих видатках на воєнні цілі. Навіть при ускладненні бюджету через воєнний стан, Україна продовжує виконувати свої боргові зобов'язання, створюючи Фонд обслуговування та погашення державного боргу для своєчасних виплат. Таким чином, перспективу управління державним боргом України необхідно вдосконалити шляхом посилення контролю за використанням залучених коштів та більш жорсткого регулювання заборгованості.

Отже, боргове навантаження на державний бюджет України є складною проблемою, яка потребує комплексного підходу для її вирішення. Шляхом ефективного управління державним боргом та розумного використання бюджетних коштів, Україна може зменшити боргове навантаження та сприяти стійкості своєї економіки.

Висновки до розділу 2

Моніторинг причин виникнення бюджетного дефіциту та джерел його покриття є важливим компонентом фінансового управління в Україні. Бюджетний дефіцит виникає, коли державні видатки перевищують надходження до бюджету, що може призвести до збільшення державного боргу та фінансових проблем.

Першою причиною бюджетного дефіциту є збільшення соціальних виплат, підвищення заробітних плат, збільшення соціальних виплат та інших державних видатків, що виходять за рамки можливостей бюджету. Іншою причиною може бути економічний спад або криза, яка призводить до зменшення доходів бюджету через зменшення податкових надходження та інших джерел доходів.

Необхідно аналізувати динаміку державних видатків, визначати причини їх зростання та шукати шляхи їх раціоналізації. Щодо збільшення соціальних виплат та заробітних плат, важливим є раціоналізація бюджетних програм,

підвищення ефективності управління видатками та підвищення ефективності державних програм.

Джерелами покриття можуть бути залучення нових позик, збільшення податкових надходжень, приватизація державного майна, реформи підприємств, розвиток інвестиційної привабливості країни.

Оцінка рівня дефіциту державного бюджету України є надзвичайно важливою для ефективного управління фінансами країни та забезпечення стійкості фінансової системи. Основними параметрами, які використовуються для оцінки рівня дефіциту бюджету, є доходи, видатки, державний борг та економічне зростання країни.

Узагальнюючи, оцінка рівня дефіциту державного бюджету України потребує комплексного підходу та врахування ряду параметрів. Аналіз цих параметрів дозволить уряду приймати обґрунтовані рішення щодо фінансової політики для забезпечення сталої економічної та фінансової стійкості країни.

Оцінка показників фінансування включає аналіз джерел залучення коштів для покриття дефіциту, таких як внутрішнє та зовнішнє позикове фінансування, продаж активів чи додаткове видання облігацій.

Показниками фінансування є також обсяг та структура державного боргу, які впливають на фінансову стійкість країни. Важливо враховувати ризики, пов'язані з державним боргом та забезпечити його стаке фінансування, щоб уникнути фінансових криз. Оцінка показників фінансування бюджетного дефіциту також передбачає аналіз ефективності витрат та пошуку можливостей для оптимізації бюджетних видатків.

Додатково, аналіз показників фінансування бюджетного дефіциту має враховувати рівень інфляції, стан фінансового ринку та загальний рівень економічного розвитку країни. Це дозволяє уряду приймати обґрунтовані рішення для забезпечення стабільності фінансової системи та сталого економічного зростання.

Боргове навантаження на державний бюджет України є критично важливим показником, який впливає на фінансову стійкість країни та її

економічний розвиток. Боргове навантаження визначається як відношення обсягу державного боргу до ВВП країни і є ключовим показником фінансової стійкості. У випадку великого боргового навантаження, здатність країни погашати свої боргові зобов'язання може бути обмеженою.

На початку 2022 року боргове навантаження України становило понад 60% ВВП, що враховуючи бюджетний дефіцит, становить серйозну перешкоду для фінансової стійкості країни. Зростання боргового навантаження може мати негативний вплив на економіку, зокрема, зменшити можливість держави залучати фінансування на вигідних умовах та збільшити витрати на обслуговування боргу, що може перешкоджати інвестиційному та соціальному розвитку країни.

Розв'язання проблеми боргового навантаження передбачає прийняття комплексу заходів. Наприклад, держава повинна удосконалювати свою бюджетну політику, щоб зменшити дефіцит та витрати, спрямовані на обслуговування боргу, вдосконалювати податкову систему, боротися з тіньовою економікою та корупцією, що допоможе збільшити доходи бюджету, повернути іноземні інвестиції та реалізувати проекти з підвищення конкурентоспроможності країни.

У той же час, розвиток внутрішнього ринку, підтримка малих та середніх підприємств, розширення можливостей для експорту також може допомогти збільшити ВВП та зменшити боргове навантаження. Залучення зовнішніх інвестицій та реформи у фінансовому секторі також можуть стати важливими чинниками ефективного управління борговим навантаженням.

Отже, боргове навантаження на державний бюджет України вимагає комплексного підходу та прийняття ряду заходів для забезпечення сталої фінансової системи та стимулювання економічного розвитку країни.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід управління дефіцитом бюджету та можливість його використання в Україні

Управління дефіцитом бюджету є ключовою складовою економічної політики будь-якої країни, у тому числі і для України. Однак, у світі існує різноманіття підходів до цієї проблеми. Різниця в тому, як різні країни управляють своїм бюджетом та як реагують на дефіцит, може надати важливі уроки для України, допомагаючи покращити її власну економічну ситуацію.

Наприклад, країни Європейського Союзу використовують різні стратегії для зменшення дефіциту, включаючи підвищення податків, скорочення видатків та стимулювання росту економіки через інвестиції та фінансову політику. США в свою чергу часто використовує дефіцитний бюджет для збільшення соціальних витрат та стимулювання економіки в часи кризи.

Навіть країни Азії мають унікальний підхід до управління дефіцитом бюджету, зокрема через поєднання реформ у фінансовому секторі та інфраструктурні проекти для стимулювання економічного зростання.

У зв'язку з економічно-фінансовою кризою, багато країн почали відчувати негативний вплив державного боргу та бюджетного дефіциту. Внаслідок цього виникли проблеми в економічних показниках як на мікро-, так і на макрорівнях. Аналізуючи економічний розвиток провідних держав, можна стверджувати, що для більшості європейських країн основним є зниження боргового навантаження на економіку, зменшення бюджетного дефіциту та очікування подальшого економічного зростання. Одночасно слід зазначити, що в умовах кризи питання економічного зростання втрачає свою актуальність,

оскільки в першу чергу вирішуються проблеми, пов'язані з бюджетним дефіцитом [40].

Один зі значущих аспектів управління дефіцитом бюджету полягає в аналізі зарубіжного досвіду та можливості його використання у вітчизняній практиці.

Спочатку США вважалися піонерами у впровадженні планування на макроекономічному рівні, розглядаючи його як інструмент державного антикризового регулювання економіки під час першої світової кризи на початку 1930-х років XX століття. Економічна криза викликала пошук ефективних методів регулювання економіки для запобігання подібним кризам у майбутньому. В рамках цих пошуків управління федеральної економіки США вперше почала використовувати планування на макроекономічному рівні. У 1933 році США прийняли Національний план відновлення, який включав в себе регулювання грошового обігу і публічних витрат, організували державні програми працевлаштування та соціальних страхувань. Це були перші кроки у напрямку макроекономічного планування, які стали важливими для відновлення економіки США. Ще одним історичним етапом в запровадженні планування на макроекономічному рівні в США є підписання Закону про повну зайнятість у 1946 році. Цей закон заклав основи нової економічної політики, яку відомо як Кейнсіанська модель. Зокрема, він наклав на уряд обов'язок забезпечити повну зайнятість та стабільність цін. Це призвело до розробки планів дій і стратегій уряду, орієнтованих на досягнення цих цілей у макроекономіці. Незважаючи на критику, Кейнсіанська модель стала важливою для розвитку економіки та планування на макроекономічному рівні не лише в США, а й у багатьох інших країнах. У сучасних умовах, США і далі використовують макроекономічне планування для досягнення стабільності економіки, розвитку і боротьби зі складнощами, що виникають на шляху за допомогою вибраної стратегії та механізмів макроекономічного управління [34].

Щодо урядів європейських країн, починаючи з 20-х років минулого століття, було розпочато наукові дослідження для опису та передбачення економічних циклів на основі статистичних даних. Багато європейських країн не були готові до економічного спаду. Вони діяли під впливом зростання економіки на основі приватної власності та підвищення податків (наприклад, у Франції), що дозволило їм збільшити державні витрати. Деякі країни дозволили надто високі рівні витрат, що призвело до дефіциту бюджету (наприклад, у Греції), що в свою чергу призвело до з'явлення та зростання державного боргу під час кризи.

Усі країни-учасниці Єврозони повинні дотримуватися встановлених у Маастрихтському договорі та пов'язаного з ним «Пакту стабільності та розвитку» фіскальних параметрів для сектору загального державного управління, зокрема застосовувати установлені верхні межі для щорічного дефіциту бюджету на рівні 3 % ВВП і загального боргу до 60 % ВВП [65].

Ще однією проблемою для країн Європи є старіння населення. Збільшення віку людей, які вже 65 років, викликає зростання витрат (особливо на виплати пенсій та соціального забезпечення). Ця проблема загострюється в умовах обмеженої кількості робочих місць, оскільки народжуваність молодого населення низька. Це може призвести до зменшення доходів держави через податковий механізм та серйозно ускладнити проблеми фінансування державного боргу та утворення бюджетного дефіциту.

Європейський досвід управління дефіцитом бюджету є важливим у контексті вивчення методів фінансової стабільності та забезпечення сталого розвитку економіки. Він демонструє різноманітні підходи до управління дефіцитом бюджету, в яких відображені ситуації в різних країнах та їх економічні особливості. Наприклад, деякі країни пріоритизують скорочення витрат та підвищення податків для скорочення дефіциту, тоді як інші намагаються стимулювати економіку через інвестиції та фінансову допомогу для підтримки зростання обсягу виробництва та податкових надходжень.

Однією з ключових складових європейського досвіду є фінансова дисципліна та контроль за державними витратами. Це передбачає постійний контроль за бюджетними витратами, аналіз їх ефективності та раціональне управління фінансовими ресурсами.

Наприклад, Великобританія є однією з країн, де економічна політика великою мірою визначається специфічними правилами і принципами. Одним зі значущих відносно фінансової стратегії уряду є застосування "золотого правила", яке визначено для керування державним боргом. Згідно з цим правилом, уряд не повинен брати позики для покриття поточних видатків, крім випадків, коли це пов'язано з інвестиціями у розвиток економіки країни. Це дозволяє підтримувати стабільність фінансових витрат держави та сприяє збалансованому підходу до грошових потоків. Застосування "золотого правила" є важливим у контексті ефективного управління фінансами та уникнення перенадмірного збільшення державного боргу. Це також допомагає залучати фінансові ресурси для інвестицій у важливі сектори економіки, такі як інфраструктура, наука та технології, що сприяє зростанню і конкурентоспроможності країни [40].

«Правило державних фінансів» - це ключовий елемент фінансової стратегії в Японії та Нідерландах, який грає важливу роль у роботі уряду з бюджетом та витратами. Згідно з цим правилом, обсяг державних видатків повинен бути урівноважений обсягом державних доходів, що відображає зобов'язання уряду підтримувати фінансову стійкість та уникати надмірного боргу.

Також важливо звернути увагу на Ісландію. До 2008 року в цій країні існував бюджетний надлишок, приблизно на рівні 5,5% ВВП щорічно. Проте, після початку кризи в світовій економіці, в державі виник дефіцит, який становив 13,5% ВВП у 2009 році та 9,9% ВВП у 2011 році. У 2009 році уряд запровадив програму фінансової консолідації. Головною метою цієї програми було відновлення стабільності та розвитку економіки на рівні, коли знову з'являється надлишок (як у попередні роки). Основний акцент в цій програмі

був зроблений на витратах. Планувалося скоротити експлуатаційні витрати, пенсійне забезпечення та фінансування будівництва доріг. Щодо доходів до бюджету, держава вжила таких заходів: підвищення податків на доходи та соціальні споживання, введення додаткових акцизів на тютюн та паливо.

Ще одним прикладом успішного поєднання інструментів фінансової консолідації є Мексика. Мексика здійснила ряд заходів, які включали в себе реформу податкової системи, раціоналізацію витрат та підвищення ефективності публічних фінансів. У своїй практиці вона намагається поєднати підвищення податків та обмеження видатків, оскільки урядовці бояться можливого зниження доходів країни через падіння цін на нафту. Обмежуючи бюджет від "нафтових доходів", вони прийняли рішення про підвищення ставки ПДВ з 15% до 16%. Одночасно були підвищені ставки податку на грошові депозити та акцизний податок. Щодо видатків, уряд зобов'язався зменшити адміністративні та оперативні витрати. Заощаджені кошти планується перерозподілити на соціальні програми. Використання таких заходів в Україні, на наш погляд, вважається малоімовірним, оскільки в Мексиці значним джерелом доходів є кошти, отримані від продажу нафти, чого не можна сказати про Україну, в якій немає таких ресурсів [35].

Уряд Італії провів пенсійну реформу, яку можна назвати позитивним прикладом впровадження фінансової консолідації. Ця реформа передбачала збільшення віку виходу на пенсію та зменшення пенсійних виплат. Такі дії дозволили зменшити фінансове навантаження на пенсійну систему країни та підвищити її стійкість у майбутньому. Пенсійна реформа Італії дала можливість знизити дефіцит бюджету і забезпечити фінансову дисципліну.

Звісно, необхідно зазначити досвід сусідньої держави – Польщі, яка у минулому мала аналогічні економічні проблеми до України сьогодні. У Польщі виникла значна дефіцит бюджету, який було вирішено заповнити емісією грошей, що призвело до гіперінфляції. Тоді, було прийняте рішення створити комісію, куди увійшли провідні економісти з Європи та Америки, такі як Лешек

Бальцерович, Джордж Сорос, Джефрі Сакс та інші. Ця комісія розробила план реформ, який включав 7 основних пунктів. Зокрема:

1. Прийняття закону про фінансову економію в державних компаніях, що дозволило їм оголошувати себе банкрутами.

2. Заборона національному банку фінансувати дефіцит державного бюджету та випуск нової валюти.

3. Скасування пільгового кредитування державних компаній. 4. введення однакових правил оподаткування для всіх компаній та скасування податкових пільг.

4. Запровадження єдиних ставок мита для всіх компаній.

Внаслідок прийняття таких рішень, через декілька років вдалося зупинити інфляцію та ввести країну на шлях економічного зростання, зокрема шляхом розвитку польських експортно-орієнтованих підприємств [48].

Таким чином, можливості використання зарубіжного досвіду управління дефіцитом бюджету в Україні широкі та різноманітні. Зарубіжний досвід управління дефіцитом бюджету може стати вельми цінним для України. Зокрема, є кілька елементів зарубіжного досвіду, які можуть бути використані в Україні для управління дефіцитом бюджету:

1. Бюджетна дисципліна: Важливою складовою управління дефіцитом є забезпечення бюджетної дисципліни. Це включає утримання витрат на рівні, яке відповідає можливостям бюджету, а також відповідальне використання бюджетних ресурсів.

2. Аналіз ефективності витрат: Уряд може використовувати зарубіжний досвід для оцінки та аналізу ефективності бюджетних витрат з метою зменшення надмірних витрат та оптимізації бюджету.

3. Податкова політика: Податкові реформи, взяті з досвіду інших країн, можуть допомогти збільшити податкові надходження та зменшити дефіцит бюджету.

4. Боротьба з тіньовою економікою: Досвід інших країн у боротьбі з тіньовою економікою може бути корисним для України, оскільки ця проблема

часто призводить до зменшення податкових надходжень і збільшення дефіциту бюджету.

Також для вирішення бюджетного дефіциту України можна прийняти такий ряд заходів, як збільшення прибуткової частини бюджету шляхом підвищення оподаткування заможних громадян та зменшення податкового навантаження для осіб з низьким рівнем доходу, посилення контроль за ухиленням від сплати податків, проведення детінізацію економіки та зменшити кількість працівників у державному секторі.

Врахування цих елементів зарубіжного досвіду управління дефіцитом бюджету може допомогти Україні покращити свою фінансову ситуацію та забезпечити стабільність бюджету. Також варто відзначити, що необхідно адаптувати ці стратегії до унікальних умов та потреб України, оскільки кожна країна має свої власні особливості, які можуть впливати на результати впровадження таких стратегій.

3.2. Шляхи зменшення бюджетного дефіциту в Україні

Бюджетний дефіцит є проблемою міжнародною і має місце навіть у країнах з розвинутою ринковою економікою. Питання дефіциту постає в період кризового стану та соціально-економічної нестабільності. Кожна країна направлена, щоб збільшити свій бюджетний потенціал, щоб мати можливість покращити рівень життя для суспільства та ефективніше виконувати свої функції. На жаль, на практиці велика кількість країн має нестачу грошових коштів у бюджету та в пошуках щодо їх залучення.

Однак, існують країни, в яких дефіцит не завдає шкоди економіці. Потрібно лише спостерігати, щоб дефіцит не зростав та не розвинув економічний спад державі. Деякі країни навмисно тримають бюджет з дефіцитом для стимулювання розвитку економіки та пошуку найбільш ефективного розподілу видатків бюджету. Такий тимчасовий дефіцит має позитивний вплив для держави. Звичайно, що у більшість країн дефіцит є небажаним явищем. Він призводить до інфляції, що гальмує виробничі

процеси, знецінює національну валюту, зменшує кругообіг грошових коштів тощо [54].

Теоретично, можна подумати, що досить легко владнати проблему дефіциту – потрібно збільшити податки або інші доходи та скоротити витрати. Насправді ж все набагато складніше: недоцільно та й неможливо збільшити податки та скоротити витрати, тому що вони і так мають критичний мінімум. Потрібно намагатись шукати ефективні заходи для покращення фінансового стану. До них можна віднести:

1) Вдосконалення податкової системи. Потрібно створити сприятливі умови для підприємницької діяльності та зробити оптимальний рівень податків для формування бюджетів.

2) Посилення відповідальності суб'єктів господарювання та їх керівників. Для покращення вимог законодавства, своєчасності та повноти розрахунків з державним бюджетом.

3) Забезпечення фінансової підтримки для розвитку малого та середнього бізнесу.

4) Запровадження жорсткого режиму економії коштів бюджету.

5) Вдосконалення системи бюджетного планування та прогнозування.

6) Використання фінансових пільг і санкцій для стимулювання збільшення суспільного виробництва.

7) Зміна напрямів інвестування коштів бюджету в галузях економіки для підвищення фінансової віддачі від кожної гривні.

Дуже важливо використовувати продумані заходи, які б сприяли підтримці національних виробників і сприяли розвитку виробництва. Потрібно прагнути до збалансованості державного бюджету, стримувати зростання витрат і покращити систему оподаткування [54].

В Україні одна із найактуальніших проблем є дефіцитність держави. Він є вимушеним, це проявляється у високому рівні оподаткування та у відсутності ефективного способу щодо його подолання. Наша держава постійно відчуває нестачу коштів вже протягом тривалого проміжку часу.

До загроз бюджетної політики в Україні відносять: високий рівень залежності у використанні міжнародних позик та зовнішньої політики; значний адміністративний вплив та бюрократичні перешкоди; макроекономічна нестабільність, що призводить до зростання інфляційних процесів та девальвацію національної валюти; військові дії на території України; значне зростання бюджетного боргу; зменшення можливостей для економічного розвитку та відтік капіталу за кордон тощо [32,62].

Для зниження бюджетного дефіциту Україна залучає кошти до бюджету застосовуючи:

- внутрішні та зовнішні позики;
- надходження, пов'язані з процесом приватизації;
- надходження шляхом продажу цінних паперів та повернення коштів бюджету з депозитів;
- вільний залишок бюджетних коштів за умовами, визначеними Бюджетним кодексом.

Проте, цих коштів недостатньо для виконання урядом своїх зобов'язань. В Україні найбільша увага приділяється використанню кредитного методу, як засобу щодо подолання дефіциту. Держава залучає кошти на умовах повернення, строковості та платності перед кредиторами. Внутрішніх запозичень країні також не вистачає, тому вона звертається ще до міжнародних кредиторів [6]. До основних зовнішніх кредиторів України відносять міжнародні фінансові інститути, а саме Європейський Союз, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд. Внутрішні кредитори, як правило є банки, населення, фінансові та кредитні установи.

Основні напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні є:

- вдосконалення податкової системи. Вона повинна сприяти формуванню інвестування та заощаджень, стимулювати процес нагромадження та капіталоутворення. Внаслідок зменшення податкового тиску є можливість знизити рівень «тіньової економіки» та збільшити доходи бюджету;
- розроблення привабливого інвестиційного клімату. Потрібно створити

систему пільгового оподаткування для прямих іноземних та національних інвестицій у проекти розвитку виробничих потужностей країни;

- забезпечення фінансової підтримки бізнесу, який розвивається. Вона полягає у реалізації заходів щодо надання допомоги та фінансових інструментів зі сторони держави та залучень людей, які активно шукають роботу, до організації підприємницької діяльності;

- зростання обсягів експорту товарів та послуг. В Україні протягом 2020 – 2023 років значно зменшився імпорт товарів, тому державі і надалі необхідно збільшувати обсяг експорту, для збільшення дохідної частини бюджету;

- забезпечення збалансованості солідарного рівня пенсійної системи, що надасть змогу зменшити міграцію трудових ресурсів;

- скорочення витрат на фінансування структур управління та створення жорсткого контролю щодо використання бюджетних коштів;

- удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу;

- покращення управління державним майном. Таким чином, зменшиться кількість неефективних дотацій підприємств державної форми власності [24].

Подолання бюджетного дефіциту в Україні в умовах війни є складним завданням, що вимагає комплексного та зваженого підходу. Безсумнівно, війна має значний вплив на фінансовий стан країни, зумовлюючи не тільки збільшення витрат на оборону, але й негативно впливаючи на економіку та бюджетну ситуацію загалом. Управління бюджетним дефіцитом має викликати найбільшу увагу та розсудливість, оскільки військові витрати та соціальні програми можуть суттєво впливати на економіку. Здійснення цих заходів у поєднанні з компетентним управлінням фінансовими ресурсами може сприяти балансуванню бюджету та ефективному подоланню наслідків війни для фінансової стабільності України.

Отже, запорука успішного подолання бюджетного дефіциту є розвиток соціально-економічної сфери. Тому необхідно постійно шукати нові шляхи для його подолання. Державі потрібно вкладати кошти в такі сфери

життєдіяльності, які б майбутньому забезпечили стабільні надходження до бюджету. Також важливо вдосконалити податкову систему та збільшити податкові надходження. Уряд повинен активно працювати над боротьбою з тінявою економікою та залученням нелегальних доходів до легальної системи оподаткування. Проведення податкової реформи та впровадження податкової політики, спрямованої на стимулювання бізнесу та зменшення податкового тягара, також може сприяти збільшенню доходів бюджету. Крім того, важливо приділяти увагу ефективному управлінню державними підприємствами та реформуванню соціальних програм. Це може включати перегляд системи соціальних виплат, оптимізацію державного управління та стимулювання ефективності витрат. Також слід вдосконалювати контроль за виробничими витратами та оптимізацією державних закупівель.

Висновки до розділу 3

Зарубіжний досвід управління дефіцитом бюджету може бути цінним джерелом для України, де в подібних умовах виникає потреба в пошуку ефективних стратегій управління фінансами країни. Елементи такого досвіду, зокрема використання таких інструментів як: бюджетна дисципліна, аналіз ефективності витрат, ефективна податкова політика, боротьба з тіньовою економікою, а також механізми залучення зовнішньої допомоги можуть бути успішно використані для зменшення обсягу дефіциту бюджету в Україні. Однак, важливо враховувати унікальність українського контексту та унікальні особливості країни. Ефективне використання зарубіжного досвіду вимагає його адаптації до конкретних умов та потреб України. Також важливо враховувати соціальні та політичні аспекти при впровадженні будь-яких стратегій управління дефіцитом бюджету в Україні.

В разі відсутності реального економічного зростання або сталої спадної тенденції в економіці, розмір бюджетного дефіциту буде необмежено зростати, отже, стане практично неможливим обслуговування державного боргу та

фінансування бюджетного дефіциту без інфляції. Фінансування бюджету через нові позики повинно проводитися в межах реальних можливостей України з метою мінімізації їх вартості та утримання боргу на економічно безпечному рівні. Зважаючи на те, що переважання політичних інтересів над економічною доцільністю у процесі ухвалення важливих рішень у макроекономічній політиці не дозволяє забезпечити гармонійне поєднання інтересів громадян, держави та суб'єктів економічної діяльності з огляду на загальний економічний розвиток та соціально-економічні реалії.

Основні напрями для подолання бюджетного дефіциту в Україні в умовах війни вимагають комплексного та уважного підходу. Важливо активізувати боротьбу з корупцією та тіньовою економікою, провести реформу податкової системи для збільшення податкових надходжень, а також аналізувати та реорганізувати бюджетні витрати. Додатковою стратегією може слугувати залучення зовнішньої фінансової допомоги та інвестицій для компенсації бюджетного дефіциту. Важливо пам'ятати, що в контексті війни, управління бюджетним дефіцитом потребує уваги та розсудливості, оскільки військові витрати та соціальні програми можуть суттєво впливати на економіку. Ефективність використання даних стратегій може допомогти країні подолати бюджетний дефіцит та зберегти фінансову стабільність в умовах війни.

ВИСНОВКИ

Працюючи над даною темою нами зроблений висновок про те, що бюджетний дефіцит є досить складним та непростим явищем. Бюджетний дефіцит виникає, коли видатки перевищують доходи. В умовах перевищення доходів над видатками виникає профіцит бюджету. Дефіцит бюджету здебільшого спричиняє негативний характер, що призводить до спаду виробництва, кризових явищ, зростання боргу, виникнення політичної кризи, низький рівень життя населення тощо. Країна, яка динамічно розвивається, раціонально управляє бюджетними коштами та має стійке економічне становище таке явище як бюджетний дефіцит є позитивним, він здатний сприяти зростанню ВВП та бути стимулом для розвитку економіки в державі.

Є різні причини виникнення бюджетного дефіциту, але зазвичай він є наслідком незбалансованості видатків і доходів бюджету. Серед загальних факторів, які впливають на формування дефіциту бюджету є: неефективна система оподаткування результатів підприємницької діяльності; циклічні коливання в економіці; виникнення надзвичайних ситуацій; низький ВВП, що призводить до низького рівня доходів бюджету; значні обсяги фінансування соціальних виплат; некомпетентність органів управління держави; недорлугий фінансовий контроль за цільовим використанням бюджетних коштів з боку держави; низький рівень життя населення та соціального забезпечення; інфляція; невчасне проведення структурних реформ в економіці тощо.

Аналізуючи дані причини для країни можна виділити військові, економічні та політичні чинники, які їх обумовлюють. Найближчим часом їх важко буде усунути, оскільки бюджетний дефіцит України вже довгий період перебуває в хронічному стані та характеризується нестабільністю прояву.

У 2020 році ще однією з особливостей бюджетного процесу стає неспроможність держави реалізувати раціональні ініціативи. У квітні 2020 року було створено спеціальний Фонд для боротьби з коронавірусом, що стало ще однією причиною зменшення обсягів доходів бюджету. На забезпечення ресурсів Фонду уряд використав майже 100 млрд. грн., разом із фондом у 200 млрд. грн. Однак, згодом було ухвалено рішення, яке дозволило використовувати кошти Фонду на непрофільні потреби, такі як будівництво та ремонт доріг (близько 35 млрд. грн. було заплановано, щоб здійснити цю ціль). Пандемія спричинила такі наслідки для держави, як скорочення експорту, імпорту, ВВП та залучення інвестицій, погіршилась виробнича сфера, зросло безробіття, суттєвого зменшились доходи населення та доходи від підприємницької діяльності, прояв інфляції тощо. На думку експертів, відновлення світової економіки буде тривалим.

У 2022 році росія почала повномасштабне вторгнення в Україну. Війна призвела до падіння ВВП, зниження рівня інвестицій та зруйнування інфраструктури. У таких умовах уряд змушений збільшувати витрати на оборону та соціальні потреби, що призводить до зростання бюджетного дефіциту. Під час війни український уряд змушений був шукати шляхи для покриття бюджетного дефіциту. Одним з методів стало звернення до міжнародних кредиторів та міжнародних фінансових інституцій для отримання фінансової допомоги та кредитів. Іншими шляхами були кроки щодо нарощення податкового навантаження, урізання видатків на соціальні та інфраструктурні програми, а також внутрішнє позикове фінансування. Проте, такі заходи мають свої обмеження та ризики. Збільшення податкового навантаження може призвести до зменшення покупної спроможності населення та зростання тіньової економіки, зменшення соціальних виплат може вплинути на громадську підтримку уряду, а зовнішнє позикове фінансування може зробити країну залежною від міжнародних кредиторів.

Загалом фінансування бюджетного дефіциту проводиться за рахунок зовнішніх та внутрішніх позик, грошово-кредитної емісії. Інфляцію спричиняє

саме емісія, створюючи занепад економіки. До основних зовнішніх кредиторів України відносять міжнародні фінансові інститути, а саме Європейський Союз, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд. Внутрішні кредитори, як правило є банки, населення, фінансові та кредитні установи. Україна найбільше використовує кредитний метод для подолання бюджетного дефіциту.

Запорука успішного подолання бюджетного дефіциту є розвиток соціально-економічної сфери. Необхідно постійно контролювати розмір дефіциту бюджету. Прийнято вважати, що бюджетний дефіцит, який не перевищує 3% ВВП, є прийнятним для економіки країни в контексті фінансової стійкості.

На основі проведеного дослідження, можна запропонувати такі напрямки для подолання бюджетного дефіциту, а саме:

- збільшення доходів - пов'язаний з вдосконаленням податкової політики, яка стимулюватиме виробників збільшувати обсяги виробництва та сприяти його розвитку. Це стане передумовою для зростання національного доходу, як головного джерела поповнення ресурсів бюджету;

- зміна структури видаткової частини – цей напрям пов'язаний зі зміною пріоритетів у інвестуванні бюджетних коштів. Державі потрібно вкладати кошти в такі сфери життєдіяльності, які б майбутньому забезпечили стабільні надходження до бюджету. Зменшити фінансування державних програм, які не є нагальними та малоефективними, сприяти зростанню робочих місць і їх легалізації.

Варто відмітити, що боротьба з бюджетним дефіцитом має починатись з покращенням ефективності економіки, створення її позитивної динаміки. Тому необхідно постійно шукати і здійснювати такі заходи, для подолання дефіциту, щоб з однієї сторони стимулювали надходження грошових коштів до бюджетного фонду країни, а з іншої – оптимізовувати державні витрати. Сильна економічна база є джерелом збільшення бюджетних коштів та слугує запорукою фінансової стабільності кожної країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артус М. М., Хижа Н.М. Бюджетна система України. Навчальний посібник: Київ: Вид-во Європ. Ун -ту, 2005.-220 с.
2. Базилевич В.Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: Навч. посіб. К.: Атака, 2002. 368 с.
3. Башко В. Дефіцит бюджету : соціально-економічна природа. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 3. С. 54-63.
4. Белей С. І., Дембіцька А. В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Молодий вчений*. 2018. №11. С. 1060-1062.
5. Богдан Т. Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/>
6. Боргові інструменти як джерело фінансування витрат держави. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 11/3. С. 9–14.
7. Бюджетний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
8. Бюджетна система: підручник / за ред. В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко, З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 460 с.
9. Бюджетна система : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.
10. Бюджетна система: Навчальний посібник / [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.] за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. 392 с
11. Вергелюк Ю. Ю. Використання ринкових джерел фінансування дефіциту державного бюджету в Україні. *Наукові записки Національного*

університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2022. Вип. 24(52). С. 84–89.

12. Виконання бюджету в умовах війни: прогноз тенденцій. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vykonannya-byudzhetu-v-umovakh-viynoprohnoz-tendentsiy>

13. Виконання державного бюджету та подальші його перспективи. 2021. URL: <https://ngoipr.org.ua/blog/vykonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ta-podalshijogo-perspektyvy/>

14. Воронін Я. Податкові стимули в умовах воєнного стану. Національна асоціація адвокатів України. 12.04.2022 року. URL: <https://unba.org.ua/publications/7377-podatkovyi-stimuli-v-umovah-voennogo-stanu.html>

15. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: [монографія] К.: [б. в.], 2018. – 735 с.

16. Гладченко, Л. Теоретичні основи бюджетного дефіциту: економічний і політичний ракурс. *Ринок цінних паперів України*. 2011. № 9-10. С. 23-28.

17. Грех Х.І., Кульчицький М.І. Бюджетна система України та шляхи її вдосконалення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.7. С. 194-199.

18. Громко Є.О. Бюджетний дефіцит: причини та методи його подолання ДонНУ. *Вісник СНТ*. 2018. Вип. 10. Т. 1. С. 157-163.

19. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук та ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2011. 589 с.

20. Даниленко А. І. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку: моногр. / А. І. Даниленко, А. А. Гриценко, В. В. Зимовець. К.: Національна академія наук України. – 2010. 456 с

21. Державний web-портал для громадян «Open budget». URL: <https://openbudget.gov.ua/localbudget?id=26000000000>

22. Дишлева О. І. Механізм формування доходів Державного бюджету України: правовий аспект. *Правничий вісник університету «Крок»*. 2019. № 34.

С. 90-98.

23. Довгань Л. П. Теорія і практика фінансування дефіциту державного бюджету України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2017. №1. С. 118-125.

24. Єгоркіна Т. О., Фіюшкіна Д. О. Шляхи подолання і покриття бюджетного дефіциту в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66336.doc.htm.

25. Загородній А.Г. Фінансовий словник. – 2-ге вид., випр. та доповн. Львів: Центр Європи, 1997. – 576 с.

26. Західна О., Ігнатишина В., Скидан У. Проблем незбалансованості державного бюджету України. *Молодий вчений*. Науковий журнал. 2020. № 11 (87). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/119>

27. Зражевська Н. В. Зовнішній державний борг у фінансовій системі України : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01/; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 20 с.

28. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2019-2023 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2015/>

29. Карнаух Т. Система управління бюджетним процесом у Європейському Союзі: досвід для України. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 33. С. 180-186.

30. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского и И.М. Осадчей / К.: Прогресс, 1978. 494 с.

31. Колісник О. Я. Бюджетний дефіцит: причини, економічні ефекти та особливості управління. *Економіка та держава*. 2014. № 6. С. 26-32

32. Коляда Т. А. Бюджетний дефіцит України : сутність, причини виникнення та особливості управління. *Modern economics*. 2018. №12. С. 100–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2018_12_17.

33. Коляда Т. А. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у

застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України. *Бізнесінформ*. 2016. №2. С. 215-222.

34. Корнєєв В. Монетарний інструментарій посткризового відновлення: нові стимули центробанків. *Вісник НБУ*. 2011. №4. С.30-33.

35. Кричевська Т. О. Механізм взаємодії і координації монетарної і фіскальної політики в Україні. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. 2001. № 4. С. 164-172.

36. Кробинець Г. В. Управління бюджетним дефіцитом: вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. №18. С. 122-128.

37. Курєдова Д. П., Плешакова Н. А. Державний бюджет України в умовах воєнного стану. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (February 24, 2023; Singapore, Singapore), 47–51. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/743>

38. Кучер Г.В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. – С. 44–57

39. Ломинога В.К. Складові бюджету держави. *Вісник НБУ*. 2017. № 11 С. 36-40.

40. Мацедонська Н.В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 732–735.

41. Мацедонська Н.В. Проблема дефіциту бюджету України та шляхи його збалансування / Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ: Видавничий дім “Гельветика”, 2015. – С. 75-97.

42. Мигович Т. Роль видатків бюджетів у соціально-економічному розвитку України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2010. № 6. С. 36–43.

43. Митрофанова А. С. Боргова стійкість України: стан, проблеми та політика. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 105–111

44. Міронова Л.О., Дем'яненко В.Є., Буряк М.І. Бюджетний процес: сутність, стадії здійснення та методи управління. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/portal>

45. Непран А. В., Тимченко І. Є., Каменева Н. М. Посилення ролі держави на ринку позичкових капіталів: напрямки та результати. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020/2021. № 72-73. С. 79-90. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/9434/1/Nepran.pdf>

46. Онищук І. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>

47. Оченаш І. П. Джерела фінансування бюджетного дефіциту та його місце у системі бюджетного регулювання. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2017. №2(38). С. 30-34.

48. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні. К.: Книга, 2010. 480 с

49. Панченко В.В. Сутність та чинники формування зовнішнього державного боргу. *Економічний простір*. 2014. № 88. – С. 5–17.

50. Петленко Ю. Теоретичні та методологічні аспекти фіскальної політики держави. *Вісн. Київ. ун-ту. Економіка*. 2017. № 1 (190). С. 28–35. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/4>

51. Посібник «Пандемія коронавірусу: правові механізми захисту трудових та соціальних прав працівників», що впроваджується МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» в рамках спільної гуманітарної ініціативи «Людяність та взаємодопомога» Міжнародного фонду «Відродження» і Представництва Європейського Союзу в Україні. URL: http://rv.dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/lhsi_pandemya_koronavrusu.pdf

52. Радіонов Ю. Д. Державні фінанси в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 27-51.

53. Сакс Дж. Макроекономіка: Глобальний підхід. К: Дело, 1996. 848 с.

54. Семено М. В. Дефіцит державного бюджету та шляхи його подолання. URL: <http://intkonf.org/seenom-v-defitsit-derzhavnogo-byudzhetu-ta>

shlyahi-yogorodolannya.

55. Семко Т.В. Вплив державного боргу на стійке функціонування національної економіки. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 6. С. 15-23.

56. Сержанов, В. В. Аналіз дефіциту державного бюджету України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. №3 (37). С. 98–102.

57. Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Б 37 Бюджетна система України: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2008. – 440 с.

58. Фурдичко Л.Є., Піхоцька О.М. Причини зростання державного боргу, його управління і обслуговування, оптимізація боргової політики України. *Економіка і держава*. 2018. № 11. С. 45-49.

59. Чугунов І. Я. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України / [І.Я. Чугунов, М.В. Тарасюк, Т.В. Канєва та ін.] відп. за вип. І.Я. Чугунов. Київ, 2016. – 232 с.

60. Шемаєва Л.Г. Шляхи забезпечення боргової стійкості країни: міжнародний досвід у вимірі України. Національний інститут стратегічних досліджень : URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/borgovastiykist.pdf>

61. Юрій С. І. Фінанси: підручник [Текст] / за ред. С. І. Юрія, В.М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с

62. Янів Л. М., Зінченко О. А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 6. С. 12–14.

63. Ярошенко Ф. О. Бюджетний дефіцит як інструмент посткризового відновлення світової економіки. *Фінанси України*. 2018. №1. С. 7-15

64. Cardoso, Eliana. Virtual Deficits and the Patinkin Effect. IMF, Staff Papers. Vol. 45, №4 (December, 1998). p. 619–646

65. European commission. url: https://ec.europa.eu/commission/index_en.

66. Ricardo D. The Principles of Political Economy and Taxtion // www.cs.cmu.edu

67. Selected Economic Writtings of Abba P. Lerner. ed. D.C.Colander Columbia University Press, 1983, Pp. xvii, 702.

68. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations // [www. cs.cmu.edu](http://www.cs.cmu.edu)
69. UNN, The World Bank